



**De
interessantste
plek op
aarde** DE
NEGENTIENDE
EEUW IN PARIJS

Alec van der Horst

Alec van der Horst

DE
INTERESSANTSTE
PLEK
OP AARDE

De negentiende eeuw
in Parijs



Uitgeverij Omniboek

Inhoud

Inleiding: Tijdgenoten 9

1. De man van de eeuw: Victor Hugo 19
2. Stendhal en de liefde 55
3. Balzac en het geld 89
4. George Sand en de strijd voor gelijkheid 127
5. De mogelijkheid van verzet: Charles Baudelaire 179

Na- en dankwoord 235

Bibliografie 239

Citaten 243

Tout livre qui ne s'adresse pas à la majorité
– nombre et intelligence – est un sot livre.

– CHARLES BAUDELAIRE

INLEIDING

Tijdgenoten

1. Veldslag in het theater

Rue de Richelieu, 25 februari 1830, een grauwe dag, vroeg in de middag. Voorbijgangers draaien zich verbaasd om: een lange rij mensen, uitgedost in paarse en rode satijnen strakke mantels, hoeden met brede randen en hoge veren, gigantische uitstekende kragen en bleekgroene broeken met fluwelen strepen, staat te wachten in de kou. Aan hun ernstige en vastberaden uitdrukking is te zien dat de groep zich niet naar een gemaskerd bal of feest begeeft. Mannen onder de dertig zijn in de meerderheid. Ze hebben lange haren en baarden en werpen uitdagende, agressieve blikken om zich heen.

Dit in extravagante renaissancekostuums uitgedoste gezelschap is opgetrommeld door een 27-jarige schrijver die in literaire kringen al vrij bekend is en tijdens zijn lange leven zou uitgroeien tot de beroemdste schrijver van de eeuw en de wereld. Die dag vindt de première plaats van zijn stuk *Hernani* (de naam van de hoofdpersoon), een drama dat zich aan het zestiende-eeuwse Spaanse hof afspeelt. Het belooft een stormachtige avond te worden. De eerste schermutselingen beginnen al buiten: de wachtenden voor in de rij krijgen vanaf het dak van het theater koolbladeren, aardappelschillen en andere troep uit de afvallemmers van de theaterkeuken naar hun hoofd geslingerd. Ook het personeel verzette zich tegen de gevaarlijke geest van vernieuwing in het stuk. En tegen het zootje ongeregeld in vermomming dat hun theater naderde.

Het gebouw bestaat nog steeds. Het draagt de naam van een gezelschap, de Comédie-Française, dat nog veel ouder is en werd opgericht onder het bewind van de Zonnekoning. Omdat er in de zeventiende

eeuw nog geen pers of publieke opinie bestond, liepen theatervoorstellingen soms vreselijk uit de hand. Een stuk over een tirannieke koning bijvoorbeeld kon namelijk maar al te gemakkelijk worden geïnterpreteerd als een verwijzing naar de huidige politieke situatie. Daarom mocht maar één gezelschap in de hoofdstad zelf optreden, en dat was de Comédie-Française. Tijdens de Franse Revolutie verhuisden ze naar het pand aan de rue de Richelieu.

Ook in de negentiende eeuw bleef het er ruig aan toegaan in de – inmiddels – vele theaters van de hoofdstad. De zogenoemde parterre (letterlijk ‘op de grond’), recht tegenover het podium, was het goedkoopste gedeelte: de kroonluchter die de zaal belichtte hing hierboven en er was altijd een kans dat er kaarsvet – of erger – op je hoofd terecht kwam. Traditioneel gezien bestond de parterre uit staanplaatsen, maar in het jaar dat *Hernani* op het programma stond, waren er al een paar oncomfortabele banken geplaatst. De rijkste bezoekers hadden de beschikking over een loge, eigenlijk een soort privéruimte, waar ze, als ze niet met een toneelkijker de andere loges afspeurden, een gesprek konden voeren, of zich konden overgeven aan intiemere activiteiten (je kon de gordijnen sluiten) – soms werd er zelfs gedineerd.

Vanwege de enorme onderlinge concurrentie huurden theaterproducenten gewoonlijk een ‘claque’ in, een groep die werd betaald om op belangrijke momenten voor een daverend applaus en gejuich te zorgen. Voor een fikse prijs gooiden de professionele klappers aan het eind van de voorstelling ook een regen van bloemen naar de acteurs (vooral actrices). Het gevaar bestond dat een concurrent een andere en talrijkere ‘claque’ had ingehuurd. Dan werd er, na bijna constant gejoel en afkeurend gefluit, op het eind met rotte tomaten gesmeten. Het ergste was dat je je eigen ‘claque’ nooit helemaal kon vertrouwen. Als de concurrent meer betaalde konden ze op het laatste moment, zonder waarschuwing, overlopen.

Waarschijnlijk schakelde Victor Hugo daarom op die koude februaridag in 1830 zijn eigen romantische leger (de term is afkomstig van Théophile Gautier) in. En in het geval van zijn stuk ging het om veel meer dan een commercieel succes of flop. Wat die avond bevochten moest worden was niets minder dan de vrijheid van de kunst. De slag om *Hernani* was een van de artistieke keerpunten van de negentiende eeuw.

Met toestemming van de autoriteiten opende het theater tussen één en drie zijn deuren. Waarschijnlijk rekenden ze erop dat het vroege tijdstip en de lange wachttijd – de deuren gingen weer dicht en de voorstelling begon pas uren later – de motivatie van de rebelse jongeren wat zou indammen. Maar de groep had zich voorbereid. Gewapend met brood, worstjes, kaas, chocolade en wijn installeerden ze zich op de houten banken. Omdat de wc's nog dicht waren deden ze hun behoefte in de donkere hoekjes van de zaal. Volgens de schandaalpers trokken ze zich op andere plekken terug met hun minnaressen. Aan het begin van de avond arriveerde het publiek, hun neus ophalend van de stank, het diner was nog in volle gang. De hoofdrolspeelster barstte in een woedeaanval uit toen ze de chaos in het theater zag; met moeite wist Victor Hugo haar in haar kleedkamer te kalmeren. Bloednerveus stond hij om zeven uur alleen in de coulissen, achter het doek.

De voorstelling onttaardde, zoals te verwachten was, in een puinhoop. Er werd enthousiast geschreeuwd, met voeten gestampt, bedreigd, hier en daar vielen klappen. De tegenstanders sloegen terug met spottend gelach en gesis. De getuigenissen van de aanwezigen moeten waarschijnlijk met een korreltje zout worden genomen. De heftigste gebeurtenissen vonden niet op één avond plaats maar gedurende de tientallen opvoeringen in de weken daarna. Maar het is een feit dat de première uitliep op een klinkende overwinning voor Hugo's romantische leger.

Waar ging alle drukte om? Het is voor ons bijna onvoorstelbaar dat de gemoederen zo hoog konden oplopen door een toneelstuk. Tegelijkertijd herkennen we zulke emoties maar al te goed: alleen vinden dergelijke veldslagen tegenwoordig niet meer in theaters plaats, maar op de sociale media. Hugo ontving zelfs een dreigbrief: als hij zijn 'smerige' stuk niet terugtrok zou hij het met de dood moeten bekopen. Gedeeltelijk ging het om een generatiekloof. Langharige jongeren tegen pruikdragende ouderen. Maar de ideologische strijd was nog veel belangrijker. Victor Hugo had in zijn stuk tegen een aantal eeuwenoude 'klassieke' regels gezondigd. Een van de heftigste reacties – een golf van verontwaardigd gejoel – werd veroorzaakt door de volgende repliek van de koning uit het stuk: 'Hoe laat is het?'

Het is gemakkelijk om de spot te drijven met de kleinzieligheid van Hugo's conservatieve tijdgenoten. In werkelijkheid ging het hele conflict

om een diepe vraag: is het de taak van de kunst om het verhevene te laten zien, als een ideaal, of is er ook plaats voor het banale, het alledaagse? In wezen ging Hugo's stuk helemaal niet zo ver: zijn personages bleven de woordvoerders, die zich bovendien in de traditionele versvorm uitdrukten, van grootse emoties en gedachten; pas Ibsen zou later in de eeuw van het theater de spiegel maken van de grauwe, maar potentieel verbeterbare realiteit.

De nederlaag van het Klassieke kamp betekende een culturele doorbraak. Dankzij de langharige en knoflookworst etende rebellen zouden de Romantici gedurende twee decennia in artistiek Frankrijk de dienst uitmaken. Maar de heftigheid van het publiek laat nog iets anders zien. In de negentiende eeuw was de kunst, en niet zoals vandaag Twitter (X) of de rest van het net, het slagveld waarop gevochten werd voor de ziel van de wereld.¹

2. Pijnlijke verwarring

Dit boek gaat over de negentiende eeuw. Het gaat over negentiende-eeuwse schrijvers die hun eigen tijd probeerden te begrijpen en – soms – te veranderen. Deze eeuw was een getormenteerde tijd. Een tijd van grootscheepse veranderingen, van verwarring. Treinen zorgden voor een ongekende versnelling van het leven en maakten de wereld een stuk groter. Dankzij de spoorwegen konden grote groepen mensen met hun eigen ogen de zee, de bergen, vreemde landen zien; voor die tijd bracht de overgrote meerderheid hun bestaan door in een straal van vijftien kilometer rond hun geboorteplek. Tegelijkertijd leek de wereld op een vreemde manier gekrompen: het verre was ineens zo nabij... De opkomst van kranten en de moderne journalistiek, die het publiek dagelijks kennis liet nemen van nieuws uit de meest afgelegen en voorheen totaal onbekende windstreken, wakkerden dit gevoel verder aan.

1 Een halfjaar na *Hernani's* première liep in Brussel een andere voorstelling uit de hand, een opera deze keer. Aubers *La Muette de Portici* wist het publiek zodanig in vervoering te brengen dat er een opstand uitbrak tegen de noordelijke overheerser die uiteindelijk zou resulteren in de stichting van de onafhankelijke staat België.

PARIJS: DE INTERESSANTSTE PLEK OP AARDE

In de negentiende eeuw was Parijs de hoofdstad van de wereld. Terwijl de wereld grootse technologische en maatschappelijke veranderingen doormaakte, was de stad een broeiplaats voor nieuwe ideeën. Ook de kunsten bloeiden, in het bijzonder de literatuur. Iconische schrijvers als Victor Hugo, Stendhal, Honoré de Balzac, George Sand en Charles Baudelaire probeerden hun eigen tijd te begrijpen en soms te revolutioneren. Dit boek vertelt hun verhaal.

Alec van der Horst schetst in *De interessantste plek op aarde* een fascinerend portret van Parijs in de negentiende eeuw. Deze onrustige periode was angstaanjagend voor de een,



hoopvol voor de ander, voor iedereen verwarrend. Van der Horst laat zien hoe de negentiende-eeuwse Parijse cultuur en haar grootheden ook in onze eigen, even veranderlijke en zorgwekkende wereld nog steeds kunnen inspireren.

Alec van der Horst is schrijver, filosoof en gids in Parijs. Eerder verscheen van hem *Stad van ideeën. Een biografie van Parijs*.

**‘Stad van ideeën valt op door
zijn originaliteit en diepgang.’**

de Volkskrant over *Stad van ideeën*

WWW.OMNIBOEK.NL



9 789401 920483 >

NUR 680